

Bartosz Kozak

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN

ORCID 0000-0001-5940-3005

Nieznany wykaz lokomotyw leśnych kolei wąskotorowych w Polsce z lat 1956–1970

Unknown List of Narrow-Gauge Forest Railway Locomotives in Poland from 1956–1970

The article presents the contents of a recently discovered list detailing steam and diesel locomotives used in Poland from 1956 to 1970 on narrow-gauge railways of the State Forests. The document includes information such as the markings of individual locomotives, their manufacturers, production years, technical specifications, and operational history on specific forest railways. This information is presented in tabular format and supplemented with commentary on locomotive marking practices specific to forest railways, as well as a comprehensive literature review.

Keywords: railways, railway rolling stock, narrow gauge railways, forest railways

Słowa kluczowe: kolejnictwo, tabor kolejowy, koleje wąskotorowe, koleje leśne

Wśród dotychczasowych publikacji z zakresu historii leśnych kolei wąskotorowych w Polsce brak jest kompleksowego i wyczerpującego opracowania na temat eksploatowanego taboru. Przegląd piśmiennictwa na ten temat zawierają opracowania Marka Konstankiewicza¹ oraz autora niniejszego artykułu². Zestawienie ilościowe dla poszczególnych kolei, z ogólnym wyróżnieniem parowozów i lokomotyw spalinowych w latach 1946 i 1950, a także lokomotyw spalinowych typu V10C w latach 1971–1974, znalazło się w publikacji Zygmunta Świerzeńskiego³. W ramach tego samego wydawnictwa Krzysztof Zintel

1 M. Konstankiewicz, *Dzieje kolei leśnych na ziemiach polskich – przegląd stanu badań i problematyki*, [w:] *Lasy Królestwa Polskiego w XIX wieku. Struktura – administracja – gospodarka*, red. A.B. Duszyk, K. Latawiec, Radom 2007, s. 205–206.

2 B. Kozak, *Leśne koleje wąskotorowe w Górach Świętokrzyskich*, rozprawa doktorska, Instytut Historii Nauki PAN, Warszawa 2019, s. 9.

3 Z. Świerzeński, *Koleje leśne w latach 1945 do 1974*, [w:] O. Duda, Z. Świerzeński, K. Zintel, *Leśne kolejki wąskotorowe południowo-wschodniej Polski*, Poznań 1995, s. 7–8.

opublikował wykazy parowozów według typów konstrukcyjnych, dla każdego egzemplarza podając nazwę producenta, numer fabryczny oraz rok budowy lokomotywy i kotła parowego (uwzględniając także ewentualne wymiany), oznakowanie maszyny, numer wojskowy (w przypadku niemieckich parowozów typu HF), z ogólnym odnotowaniem przynależności do danej kolei leśnej po 1945 r.⁴ Informacje na temat miejsc stacjonowania poszczególnych jednostek taboru zawierają również monografie polskich parowozów wąskotorowych⁵ oraz lokomotyw spalinowych⁶ autorstwa Bogdana Pokropińskiego, a także artykuł Zbigniewa Tucholskiego poświęcony lokomotywie spalinowej typu V10C⁷. Dokładne wykazy taboru trakcyjnego, uwzględniające szczegółowy przebieg służby, ujęte zostały ponadto w ramach nielicznych opracowań wybranych kolei leśnych: Lipa-Biłgoraj⁸, bieszczadzkiej⁹, kieleckiej¹⁰ oraz zagnańskiej¹¹. W przypadku pozostałych ośrodków (m. in. w Czarnej Białostockiej, Hajnówce, Nurcu, Płocicznie¹², Kośmidrach¹³, Starachowicach¹⁴) stan wiedzy jest pod tym względem znacznie skromniejszy.

W zbiorach archiwalnych Muzeum Leśnictwa Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie autor niniejszego artykułu natrafił na niezwykle interesujące źródło do dziejów kolei leśnych w Polsce, będące zestawieniem eksploatowanych w okresie powojennym wąskotorowych pojazdów trakcyjnych¹⁵. Dokument, opatrzony tytułem *Numeryczny wykaz parowozów i motowozów* z odciskiem pieczęci Wydziału Wywozu Drewna i Eksploatacji Środków Transportowych, ma postać brulionu w twardej oprawie, zawierającego 152 numerowane strony. Jego prowadzenie zapoczątkowano 14 stycznia 1957 r.¹⁶ W lewej części pierwszej strony w układzie pionowym wyszczególnione zostały cechy parowozów¹⁷, dotyczące m.in. oznakowania, producenta, roku budowy, danych technicznych, przebytych napraw oraz miejsca stacjonowania, do których odnoszą się wpisy na kolejnych stronach (s. 2–143). Ponadto w prawej części każdej strony zamieszczono zestawienia w układzie kwartalnym i rocznym, obejmujące liczbę przejechanych przez poszczególne lokomotywy kilometrów w danym kwartale oraz od czasu ostatnich napraw. Treść dokumentu uporządkowano według przynależności taboru do poszczególnych kolei le-

4 K. Zintel, *Lokomotywy parowe kolei leśnych*, [w:] O. Duda, Z. Świerzewski, K. Zintel, *Leśne kolejki*, s. 15–18, 37–38.

5 B. Pokropiński, *Parowozy wąskotorowe produkcji polskiej*, Warszawa 2016, s. 94–96, 98–105, 107, 123, 136.

6 Idem, *Lokomotywy spalinowe produkcji polskiej*, Warszawa 2009, s. 134–135, 148–151, 154, 156–157, 161, 163, 172–175, 179.

7 Z. Tucholski, *Lokomotywa V10C*, „Stalowe Szlaki” 2000, nr 3–4, s. 13–34.

8 Z. Tucholski, M. Kucharski, *Kolej leśna Lipa-Biłgoraj 1941–1983*, Zamość 2009, s. 11, 39–44, 48–64, 77–80.

9 M. Barszcz, M. Zajfert, *Bieszczadzka kolej leśna*, „Stalowe Szlaki” 1998, nr 2, s. 4–17; S. Werminiński, *Kolejka leśna w Bieszczadach*, [b.m.w.] 2011, s. 12–16, 21–22.

10 B. Kozak, *Leśne koleje*, s. 159–160.

11 Ibidem, s. 144–158, 474–476; idem, *Zagnańskie kolejki wąskotorowe*, Kielce 2016, s. 31–35, 174–175.

12 *Leśne kolejki wąskotorowe północno-wschodniej Polski w latach 1910–1991*, red. S. Szawiec, K. Bielawski, W. Stankiewicz, Białystok 1991, s. 9–24; B. Pokropiński, M. Moczulski, *Nad Czarną Hańczę i Wigrami*, „Świat Kolei” 2001, nr 4, s. 28–30.

13 M. Kucharski, *Kolej leśna w Kośmidrach*, „Stalowe Szlaki” 1999, nr 2, s. 12, 14.

14 M. Zajfert, *Koleje wąskotorowe w okręgu starachowickim*, „Świat Kolei” 2004, nr 12, s. 37–38.

15 Archiwum Muzeum Leśnictwa w Gołuchowie [AML], Stanisław Fiołek [SF], XXVI-18.

16 Ibidem, s. 152.

17 Ustęp ten, mający formę maszynopisu, obejmuje następujące charakterystyki (pisownia zgodna z oryginałem): „Ser.[ia] i Numer”, „Rok budowy”, „Wytwórnia”, „Moc K.[oni] M.[echanicznych]”, „Ciężar próżnego”, „Ciężar roboczy”, „Nacisk na oś”, „Największa szybk.[ość]”, „Zapas wody”, „Długość ze zderzak[ami]”, „Stawidło”, „Smarowanie”, „Hamulec”, „N[ume]r fabr.[yczny] kotła”, „Mat.[eriał] skrzyni ogniowej”, „Pow[ierzchnia] rusztu”, „Całkowita pow[ierzchnia] ogrzew.[alna]”, „Czy posiada przegrzew.[acz] pary”, „Naprawa główna”, „Naprawa średnia”, „Uwagi”, „Gdzie znajduje się”; ibidem, s. 1.

śnych. W pierwotnym zamyśle autora każda ze stron miała zawierać informacje dotyczące pojedynczego parowozu, jednakże w miarę uzupełniania zawartości brulionu pojawiały się odstępstwa od tej reguły¹⁸. W dalszej części dokumentu (s. 144–149) zamieszczono informacje dotyczące lokomotyw spalinowych. Poza oznakowaniem (w niektórych przypadkach odnoszącym się jedynie do typu maszyny) oraz przebiegiem służby, dość wybiórczo odnotowano takie informacje, jak m.in. nazwa producenta, numer fabryczny, rok budowy czy moc silnika. W części przypadków zamieszczanie kolejnych wpisów dotyczących służby lokomotywy (parowej lub spalinowej) kończyło przekreślenie danej notatki z uwagą o likwidacji maszyny, bądź przekazaniu jej na inną kolej leśną. Podsumowaniem spisu (s. 150) jest niedatowane zestawienie tabelaryczne (zapewne odnoszące się do końca lat pięćdziesiątych XX w.¹⁹), zawierające liczby parowozów (z podziałem według liczby osi napędnych) oraz lokomotyw spalinowych na 17 kolejach wąskotorowych. Łącznie odnaleziony dokument obejmuje wykaz taboru 19 kolei leśnych²⁰ (Chorzelów, Cisna, Czarna Wieś, Dalekie, Hajnówka, Herby, Kielce, Kośmidry, Lesów, Lipa, Lubień, Nurzec, Parciaki, Pionki, Płociczno, Starachowice, Turawa, Zagnańsk, Zamczysko) z lat 1956–1970²¹, opisując 103 parowozy oraz 25–27²² lokomotyw spalinowych.

Odnotowane oznaczenia lokomotyw w większości przypadków są zgodne z instrukcją o znakowaniu taboru kolei leśnych, wprowadzoną do użytku w 1949 r. Wdrożony wówczas system, wzorowany na przepisach obowiązujących od 1947 r. na Polskich Kolejach Państwowych, pozwalał na zawarcie w użytym oznakowaniu literowo-cyfrowym podstawowych informacji dotyczących konstrukcji, rodzaju wykorzystywanego paliwa, szerokości toru, przynależności w ramach struktury Lasów Państwowych oraz daty budowy. Według wymienionej instrukcji lokomotywy wąskotorowe oznaczano symbolem rodzaju taboru, w przypadku parowozu określającym jego typ konstrukcyjny, gdzie litera P wskazywała na lokomotywę z tendrem (tj. korzystającej ze złączonego z nią wagonu z zapasem paliwa i wody), zaś litera T odnosiła się do tzw. tendrzaka (maszyny bez odrębnego tendra, zaopatrzonej we własne zasobniki na wodę i węgiel), natomiast względem lokomotywy spalinowej informującym o rodzaju wykorzystywanego paliwa (L – ropa/olej napędowy, L_z – inne). Drugim elementem oznaczenia literowego – wspólnym dla lokomotyw parowych i spalinowych – był symbol wskazujący na liczbę osi napędnych (odpowiednio: y – 3, x – 4, w – 5; brak litery oznaczał lokomotywę dwuosiową). Dalszą część oznakowania stanowił numer maszyny, dodatkowo informujący o przynależności do danej Dyrekcji Lasów Państwowych²³

18 M.in. na s. 15 zamieszczono niekompletne informacje dotyczące dwóch parowozów, noszących oznaczenia Ty2825 oraz Ty3817, zaś na s. 24 poniżej zamieszczonych początkowo danych lokomotywy Tx322 zanotowano wybrane wiadomości dotyczące parowozu Ty3514; ibidem, s. 15, 24.

19 Wobec braku ścisłej korelacji pomiędzy treścią tego zestawienia a podanymi wcześniej informacjami dotyczącymi przebiegu służby poszczególnych lokomotyw autorowi nie udało się ustalić dokładnej daty, do której się ono odnosi.

20 W przypadku 4 lokomotyw spalinowych odnotowano jedynie ich przynależność do Zarządu Lasów Państwowych w Przemyślu, na terenie którego funkcjonowały koleje leśne Chorzelów i Cisna; ibidem, s. 149.

21 W niektórych przypadkach odnotowano daty przekazania lokomotyw przez producenta lub wcześniejszego użytkownika (PKP) sięgające 1952 r.

22 W przypadku dwóch lokomotyw podano jedynie oznaczenie ich typów; nie można wykluczyć, że chodzi tu maszyny już wcześniej wymienione.

23 Zakresy numeracji dla kolei leśnych na terenach poszczególnych Dyrekcji Lasów Państwowych, nadawanej niezależnie dla lokomotyw parowych i spalinowych, ustalono następująco: Bałtycka 100–199, Białostocka 200–299, Gdańska 300–399, Krakowska 400–499, Legnicka 500–599, Lubelska 600–699, Lubuska 700–799, Łódzka 800–899, Olsztyńska 900–999, Poznańska 1000–1099, Radomska 1100–1199, Rzeszowska 1200–1299, Śląska

oraz przeznaczenia na określoną szerokość toru²⁴. W przypadku parowozów wyprodukowanych po 1944 r. na zamówienie Ministerstwa Leśnictwa za numerem porządkowym osobno zamieszczano dwie końcowe cyfry roku budowy²⁵. Opisany sposób znakowania nawiązuje do wcześniejszego systemu, obowiązującego w okresie międzywojennym oraz w latach 1945–1949. W przypadku parowozów oznakowanie obejmowało wyrażony dużą literą symbol serii, odnoszącej się do liczby osi (B – dwie, C – trzy, D – cztery), oraz czterocyfrowego numeru porządkowego. Podobnie jak w instrukcji z 1949 r. dwie pierwsze cyfry wskazywały na przynależność do określonej dyrekcji Lasów Państwowych²⁶. W odniesieniu do znakowania lokomotyw analizowany wykaz zawiera liczne odstępstwa od opisanych zasad z 1949 r. W jednym przypadku zastosowano odmienny sposób oznaczenia serii (parowóz Tz596)²⁷. Względem niektórych jednostek literowe symbole typu i układu osi zastąpiono oznaczeniami typu fabrycznego (np. parowóz Kp4-1255 oraz lokomotywa spalinowa WLs332)²⁸, niejednokrotnie ograniczając się tylko do niego (np. WLs40 z kolei leśnej w Pionkach, czy WLs50 z Zagnańska)²⁹. Część maszyn nosiła numery porządkowe wykraczające poza ustalone przedziały (m.in. Ty1742, Tx1981, Ty3514)³⁰. W przypadku dwóch parowozów (Tx1123/550 oraz Tx1125/551)³¹ zapewne dodatkowo odnotowano ich wcześniejsze oznaczenia z okresu służby na kolei leśnej w Hajnówce³². W odniesieniu do jednej z lokomotyw parowych (Tx3-421)³³ pozostawiono wcześniejsze oznakowanie PKP³⁴. W przypadku kilku maszyn (m.in. S33519, S10522)³⁵ podano przypuszczalnie numery fabryczne ich silników spalinowych. Wzorując się na przepisach dotyczących parowozów, oznakowanie kilku lokomotyw spalinowych uzupełniono cyframi oznaczającymi lata produkcji (np. L1253/55)³⁶. Uwagę zwracają również duże zróżnicowanie użytkowanych typów lokomotyw i ich producentów, a także szeroki zakres dat produkcji (1908–1958 r.).

Na tle generalnie skromnej bazy źródłowej odnaleziony wykaz jest niezwykle wartościowym przyczynkiem do historii transportu wąskotorowego oraz – w szerszym ujęciu – gospodarki leśnej w Polsce. W przeciwieństwie do wcześniejszych publikacji, zawierających próby rekonstrukcji wykazów taboru trakcyjnego w oparciu o wypisy m.in. z ksiąg inwentarzowych, formularzy parowozów i ich ksiąg kotłowych, ewidencji dozoru technicznego, a także materiały ikonograficzne oraz zestawienia tworzone przez histo-

1300–1399, Toruńska 1400–1499, Warszawska 1500–1599, Wrocławska 1600–1699; B. Kozak, *Nieznana instrukcja znakowania taboru kolei leśnych z 1949 roku*, „Świat Kolei” 2021, nr 5, s. 37–38. Numery nadane po 1949 r. zasadniczo nie były zmieniane po przeniesieniu lokomotywy do innej Dyrekcji Lasów Państwowych.

24 W obrębie numeracji dla danej Dyrekcji Lasów Państwowych pierwsza połowa zakresu wskazywała na tor szerokości 600 mm, zaś druga – na tor 750 mm; ibidem.

25 Ibidem, s. 36–38.

26 Ibidem, s. 40; K. Zintel, *Parowóz KLMR – o oznaczaniu taboru polskich kolei leśnych*, „Świat koleji”, 2018, nr 9, s. 42.

27 AML, SF, XXVI-18, s. 27–28, 132. Autorowi nie udało się ustalić liczby osi napędnych, na jaką wskazuje użyty symbol „z”.

28 Ibidem, s. 101, 146.

29 Ibidem, s. 147.

30 Ibidem, s. 24, 40, 92, 108.

31 Ibidem, s. 70, 78.

32 K. Zintel, *Parowóz KLMR*, s. 42; B. Kozak, *Nieznana instrukcja*, s. 40. W 1945 r. odnotowano stacjonowanie w Hajnówce parowozu, w późniejszym okresie noszącego oznaczenie Tx1123; *Ośrodek Transportu Leśnego Tx 1123*, www.polskieparowozy.pl/index2.php?desc=on&par=tx1123 [dostęp 9.03.2024].

33 AML, SF, XXVI-18, s. 25.

34 Zob. *WM-11 Przepisy o znakowaniu taboru wąskotorowego*, www.koleje.wask.pl/przepis.php?plik=wm11.inc [dostęp 9.03.2024].

35 AML, SF, XXVI-18, s. 149.

36 Ibidem, s. 148.

ryków kolejnictwa, opisywany dokument zawiera kompletny wykaz w skali ogólnokrajowej, stanowiąc cenne źródło do dziejów kolei leśnych na ziemiach polskich, zwłaszcza ich ośrodków nie będących dotychczas przedmiotem odrębnych opracowań. Oprócz nowych informacji (w tym dotyczących przebiegu służby poszczególnych lokomotyw) materiał ten pozwala na weryfikację niektórych dotychczasowych ustaleń³⁷. Ze względu na charakter omawianego źródła (notatki sporządzane na własny użytek autora) oraz wynikającą stąd formę zapisu (często skrótową i niekompletną, niejednokrotnie odbiegającą od pierwotnie przyjętych zasad, z licznymi zaznaczeniami niezrozumiałymi dla osoby postronnej) dla zachowania odpowiedniej przejrzystości treść wykazów parowozów i lokomotyw spalinyowych zestawiono w odrębnych tabelach (Tabele 1 i 2), ograniczając się do najważniejszych informacji. Z przyczyn edytorskich zamieszczono jedynie skrajne daty służby na danej kolei leśnej, z adnotacjami odnośnie do wcześniejszej i późniejszej służby, zasadniczo rezygnując z podawania terminów napraw głównych i średnich. Dane źródłowe odnoszące się do indywidualnych lub nielicznych przypadków (w tym dotyczące przegrzewaczy pary) zamieszczono w formie przypisów dolnych. Skorygowano oraz rozwinięto występujące w źródle nazwy producentów lokomotyw, a także ujednolicono zapis oznakowań odpowiadających instrukcji z 1949 r. Tabele wykazów lokomotyw uzupełniono końcowym zestawieniem zbiorczym (Tabela 3).

37 Przykładowo parowóz noszący oznaczenie Ty1107, w publikacji autora zidentyfikowany został – na podstawie relacji byłego pracownika kolei leśnej w Zagnańsku – jako lokomotywa wyprodukowana w Chrzanowie w 1940 r., natomiast według opisywanego zestawienia jej producentem była firma Orenstein & Koppel (1918 r.); B. Kozak, *Zagnańskie kolejki*, s. 31, 174; AML, SF, XXVI-18, s. 49.

Tabela 1. Wykaz parowozów wąskotorowych eksploatowanych na kolejach leśnych w Polsce, 1956–1970

Oznakowanie	Rok budowy	Producent	Moc (KM)	Masa parowozu próżnego (t)	Ciążar roboczy (t)	Nacisk na oś (t)	Maksymalna szybkość (km/h)	Zapas wody (m ³)	Długość ze zderzakami (m)	Rodzaj stawidla	Sposób smarowania	Typ hamulca	Nr fabryczny kotła	Materiał skrzyni ogniowej	Powierzchnia rusztu (m ²)	Całkowita powierzchnia ogrzewalna (m ²)	Przebieg służby (daty skrajne)
Hajnowka																	
Tx200	1918	H&S	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	15959	M	0,577	16,456	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx203	1918	KrM	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	5080	M	0,577	16,253	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx204	1918	H&S	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	15990	M	0,577	16,456	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.; skr. 25.IX.1967 r.
Tx205	1919	Bors	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	10390	M	0,564	16,253	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx206	1916	Jung	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	2449	M	0,564	16,253	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx209	1918	Bors	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	10380	M	0,564	16,253	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx233	1918	Hart	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	(brak)	M	0,424	16,253	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx552	1918 ¹	Bors	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	46300	S	0,424	16,253	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.; skr. 1967 r.
Tx1958	1918	O&K	60	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	28470	S	0,544	19,62	z KL Lesów; IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Ty1137/56	1956	Chrz	70	9,5	12	4	20	1	6,1	H	L	PR	(brak)	S	0,65	23	z fabr. 1956 r.; II kw 1957 r. – I kw 1964 r.; do KL Lipa 12.III.64 r.
Ty1106	1941	Chrz	70	9,5	12	4	25	0,6	6,1	H	L	PR	10212	S	0,65	23	z Zagnańska 5.IX.1957 r.; III kw 1957 r. – III kw 1966 r.; do KL Chorzelów II.1962 r.
Tz902																	III kw 1959 r. – I kw 1962 r.; do KL Lipa
Tx1113	1918																z Zagnańska; I kw 1963 – III kw 1966
Ty2825																	z Zakł. Drzewnych (?) EfK 24.VI.1965 r.; II kw 1965 – III kw 1966 r.
Ty3817																	z Zakł. Siodowych w Krakowie 4.X.1965 r.; IV kw 1965 r. – III kw 1966 r.

Czarna Wies (od 1962 r. – Czarna Białostocka)																	
	1918	O&K	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	10334	S ²	16,253	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.	
	1918	H&S	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	15963/ 26373	S ³		III kw 1956 r. – III kw 1966 r.	
Tx226	1918	Bois	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	10391	M	0,424	16,253	II kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx227	1918	H&S	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	14015	M	0,424	16,253	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx231	1918	Bois	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	16094	M	0,423	16,253	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.; skr. 1967 r.
Tx232	1918	H&S	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	(brak)	M	0,423	16,253	II kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx241	1918	O&K	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	8690	M	0,424	16,253	IV kw 1956 r. – II kw 1961 r.; skr. 3.X.1961 r.
Tx242	1916	Essl	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	3777	M	0,424	16,25	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Tx322	1912	Kr	64	10	12	3	25	1	6	St.	O	R	4158	S	0,485	16,96	z par. w Mławie 1955 r.; IV kw 1956 r. – IV kw 1963 r.; skr. 18.XII.63 r.
Ty3514																z Zakł. w Elku 1965 r.; IV kw 1965 r. – III kw 1966 r.	
Tx3-421	1914	O&K	70	14	17	4	25	1,4	6,2	St.	L	R	(brak)	S	(brak)	z par. w Mławie 1954 r.; IV kw 1956 r. – II kw 1961 r. (II-IV kw 1958 r. w Zagnańsku); skr. 5.X.1961 r.	
T540	1924	H&S/ Jung					20					R	3604/ 12806		19,786	IV kw 1956 r. – I kw 1957 r.; do KL Turawa	
Ty752																z Zakł. Sodowych w Krakowie 1965 r.; IV kw 1965 r. – III kw 1966 r.	
Tz596	1919	Schw	90			4	25					PR	8676	M	29,4	IV kw 1956 r. – I kw 1958 r.; od II kw 1958 r. – jako kocioł stały; skr. 14.XII.1959 r.	
Ty1704																z Zakł. Sodowych w Krakowie 1965 r.; IV kw 1965 r. – III kw 1966 r.	
Tzy902	1917	Bald	60	12	15	4	25	2,75		L	R		44949	M	0,49	26	z PKP 1954 r.; I-IV kw 1956 r. ⁴ ; I kw 1957 r. – I kw 1958 r.; pracuje na KL Hajnówka
Tx1111																z KL Płociczno 4.XI.1964 r.; IV kw 1964 r. – IV kw 1965 r.; I-III kw 1966 r. – do kasacji; skr. 1968 r.	
Tx1224																z Zagnańska XI.1968 r.	
T1103	1924	H&S	60	8,5	10	5	20	1	5,5	H	L	R	20451	M	0,45	19,79	z KL Zagnańsk 9.VII.1957 r.; III kw 1957 r. – III kw 1966 r.
Tx1114	1919	Hart	64	9,8	12	3	25	1	6	St.	P	R	4306	S	0,424	16,25	z Zagnańska 28.VI.1957 r.; III kw 1957 r. – III kw 1966 r.
Tx1116	1918															z Zagnańska; I kw 1958 r. – III kw 1966 r.	
Tx1117	1918															z Zagnańska; I kw 1958 r. – III kw 1966 r.	
Tx1115																z Zagnańska 1970 r.	

Tx1112	1918	Bors	64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R	10312/ 7545	S	0,424	16,25	II kw 1956 r. – I kw 1965 r.; do KL Czarna Białostocka 28.V.1965 r.	
Tx1114	1919	Hart	64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R	4306	S	0,424	16,25	IV kw 1956 r. – II kw 1957 r.; do KL Czarna Wieś 28.VI.1957 r.	
Tx1115	1918	H&S	64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R	1598	S	0,424	16,46	III kw 1956 r. – III kw 1966 r.; do KL Płociczno IV.1970 r.	
Tx1117	1918	H&S	64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R	15973	S	0,640	16,45	IV kw 1956 r. – IV kw 1957 r.; do KL Czarna Wieś 8.I.1958 r.	
Tx1125/551	1916		64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R	4752	S	0,424	16,25	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.; do KL Płociczno IV.1970 r.	
Pionki																	
Tx1113	1918	O&K	64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R	8590	S	0,424	16,25	IV kw 1956 r. – II kw 1962 r.; do KL Hajnówka 15.XI.1962 r. ⁷	
Tx1116	1918	H&S	64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R	16103	S	0,424	16,16	IV kw 1956 r. – IV kw 1957 r.; do KL Czarna Wieś 8.I.1958 r.	
Tx1123/550	1916	H&S	64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R			0,424	16,16	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.	
Kielce																	
Tx1122	1912	Kr	64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R	7666	S	0,424	16,16	IV kw 1956 r. – III kw 1960 r.; do KL Lesów 18.VIII.1960 r.	
Tx1124	1918	Han	64	9,8	12	3	25	1	6	St. P	R	8690	M	0,424	16,45	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.; do OZLP Białystok 1960 r.	
Starachowice																	
Ty1152	1942	H&S	120	14	16	5	25	6	6	H	P	PR	25337	S	0,73	31,35	I kw 1956 r. – II kw 1964 r.; skr. 5.VIII.1964 r.
Ty1153	1943	H&S	120	14	16	5	25	6	6	H	P	PR	25358	S	0,73	31,35	IV kw 1956 r. – II kw 1962 r.; do kopalni „Staszic” w Rudkach XI.1962 r.
Ty1981	1949	Chrz	70	9,5													z KL Dalekie; II kw 1962 r. – II kw 1964 r.; skr. 5.VIII.1964 r.
T1151	1947	Chrz															I kw 1962 r. – II kw 1964 r.; skr. 5.VIII.1964 r.
Cisna																	
T1151	1947	Chrz	60	7,8	10	5	20	0,6	5,35	H	P	PR	11989	S	0,6	22,4	I kw 1956 r. – IV kw 1959 r.; do KL Dalekie II.1960 r.
T1551	1946	Chrz	60	7,8	10	5	20	0,6	5,35	H	P	PR	11918	S	0,6	22,4	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Ty1552/51	1951 ⁸	Chrz	70	9,5	12	4	20	1	6,1	H	P	PR	2761	S	0,65	23	III kw 1956 r. – III kw 1966; skr. 1967
Ty1251/55	1955	Chrz	70	9,5	12	4	20	1	6,1	H	P	PR		S	0,65	23	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.; skr.
Ty1252/55	1955 ⁹	Chrz	70	9,5	12	4	20	1	6,1	H	P	PR		S	0,65	23	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.; skr. 1967 r.
Px1253/55 ¹⁰	1955 ¹¹	Chrz	200	20	22	5,5	35	6	6,998	H	P	PR		S	1,2	39 ¹²	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.
Px1254/55	1955 ¹³	Chrz	200	20	22	5,5	35	6	6,998	H	P	PR		S	1,2	39 ¹⁴	IV kw 1956 r. – III kw 1966 r.

Kp4-1255	1957 ¹⁵	Chrz	150	14	28,2 ¹⁶	4	35	5,2	10,644 ¹⁷	H	P	PR	S ¹⁸	1,01	50,63 ¹⁹	III kw 1957 r. – III kw 1966 r.
Kp4-1256 ²⁰	1957 ²¹	Chrz	150	20	22	5,5	35	6	6,998	H	P	PR	S	1,01	50,63 ²²	III kw 1957 r. – III kw 1966 r.
Kp4-1257/57 ²³	1957 ²⁴	Chrz	150	20	22	5,5	35	6	6,998	H	P	PR	S	1,01	50,63 ²⁵	II kw 1959 r. – III kw 1966 r.
Kp4-1258/57 ²⁶	1957 ²⁷	Chrz	150	20	22	5,5	35	6	6,998	H	P	PR	S			II kw 1959 r. – II kw 1966 r.
Kp4-1259/57 ²⁸	1958 ²⁹															IV kw 1960 r. – III kw 1966 r.
Kp4-1260/57 ³⁰	1958 ³¹													15348		III kw 1960 r. – III kw 1966 r.
Dalekie																
Źy1981	1949 ³²	Chrz	70	9,5	12	4	20	1	6	H	P	PR	S	0,65	23	I kw 1956 r., IV kw 1956 r. – IV kw 1960 r.; do KL Starachowice 6.II.1962 r.
Px1585	1909	WN	90	11						J	O		M		30,28	z PKP 18.II.1955 r. ³³ ; skr. 13.II.1960 r.
T1151	1947	Chrz														z KL Cisna; I-IV kw 1960 r.; do KL Starachowice 6.II.1962 r.
Zamczysko																
T222	1923	H&S	70	8	10	5	20	1	5,3	St. L	R		M	0,67	29	IV kw 1956 r. – IV kw 1959 r.; skr. 9.XI.1963 r.
T1500	1935	H&S	45	8	10	5	20	1	5,3	St. L	R		M	0,67	27,3	IV kw 1956 r. – IV kw 1959 r.; do KL Chorzaków
Lesów																
T522	1929		45	8	10	5	20	1	5,2			R			16,912	I kw 1956 r. – IV kw 1960 r. ³⁴ ; skr. 20.VI.1963 r.
T1501	1923	H&S	40	7,5	10	5	20	1	5,2	St. L	R		S	0,453	19,796	IV kw 1956 r. – II kw 1963 r.; skr. 16.VII.1964 r.
Tx1502	1919	KrM	64	10	12	3	25	1	6	St. P	R		S	0,424	19,63	IV kw 1956 r. – IV kw 1962 r.; skr. 20.VI.1963 r.
Tx1122	1912															z Zagnańska 18.VIII.1960 r.; III kw 1960 r. – II kw 1963 r.; skr. 16.VII.1963 r.
Chorzaków																
T521	1928	O&K	50	8,1	10	5	20	1	5,2	St. L	R		M	0,425	16,912	I kw 1956 r. – III kw 1963 r.; skr. 12.XII.1963 r.
T600	1919	H&S	60	8,5	10	5	20	1	5,2	St. L	R		M	0,424	19,79	IV kw 1956 r. – I kw 1964 r.; skr. 8.VI.1964 r.
Źy1105	1918	O&K	65	10	12	4	20	1	6	L	R		S	0,65	23	I kw 1956 r. – IV kw 1960 r.; skr. 11.II.1961 r.
Źy1120	1941	Chrz	70	10	12	4	20	1	6,1	H	L	R	M	0,65	23	z KL Pionki 8.II.1956 r.; IV kw 1956 r. – II kw 1962 r.; skr. 5 lub 7.IX.1962 r.
Źy1106																z KL Hajnówka 26.II.1962 r.; I kw 1962 r. – II kw 1966 r.
Źy1137/56																z KL Hajnówka 12.III.1964 r.; I kw 1964 r. – III kw 1966 r.
T1500																z KL Zamczysko; III kw 1962 r. – IV kw 1965 r.; skr. 1965 r.
Źy1132/55																z KL Lipa ³⁵ ; I kw 1964 r. – III kw 1966 r.

- 1 Z dopiskiem: „nieznany”.
- 2 Dopisek: „sit miedz.” (tj. ściana sitowa kotła miedziana)
- 3 Dopisek: „sito – miedz.” (tj. ściana sitowa kotła miedziana)
- 4 W oryginale omyłkowo podano datę: 1926 r.
- 5 Prawdopodobnie błąd; powinno być: do KL Herby.
- 6 Dopisek: „ściana drzewiczkowa miedz.” (tj. ściana drzewiczkowa skrzyni paleniskowej kotła miedziana).
- 7 Skąd zapewne wkrótce trafił do KL Czarna Białostocka.
- 8 Zbudowany 30.11.1951 r.
- 9 Zbudowany 30.07.1955 r.
- 10 Parowóz stacjonował w Rzepedzi.
- 11 Zbudowany 29.12.1955 r.
- 12 Parowóz posiadał przegrzewacz pary o powierzchni 51,5 m².
- 13 Zbudowany 29.12.1955 r.
- 14 Parowóz posiadał przegrzewacz pary o powierzchni 51,5 m².
- 15 Zbudowany 31.03.1957 r.
- 16 Masa parowozu 16 t, tendra 12,2 t.
- 17 W tym parowóz bez tendra 6,008 m.
- 18 Skrzynia ogniowa (tj. paleniskowa) spawana.
- 19 Parowóz posiadał przegrzewacz pary o powierzchni 13,48 m².
- 20 Nr fabr. parowozu 3708.
- 21 Zbudowany 3.07.1957 r.
- 22 Parowóz posiadał przegrzewacz pary o powierzchni 13,48 m².
- 23 Nr fabr. parowozu 3790.
- 24 Zbudowany 20.12.1957 r.
- 25 Parowóz posiadał przegrzewacz pary o powierzchni 13,48 m².
- 26 Nr fabr. parowozu 3791.
- 27 Zbudowany 20.12.1957 r.
- 28 Błędne oznaczenie daty budowy. Nr fabr. parowozu 3793.
- 29 Zbudowany 4.01.1958 r.
- 30 Błędne oznaczenie daty budowy. Nr fabr. parowozu 3744.
- 31 Zbudowany 4.01.1958 r.
- 32 Zbudowany 30.11.1951 r.
- 33 Z adnotacją „Kompaund” (ang. *compound*), co może wskazywać na wyposażenie lokomotywy w sprzężony silnik parowy, tj. o wielostopniowym rozprężaniu pary.
- 34 Parowóz nie eksploatowany, przewidziany do likwidacji.
- 35 Prawdopodobnie błąd; powinno być: z KL Herby.
- 36 Parowóz nie eksploatowany, przewidziany do likwidacji.
- 37 Prawdopodobnie pomyłka; ten sam numer posiada kocioł parowozu T1101.
- 38 W ciągu całego tego okresu parowóz nie był eksploatowany, oczekując na likwidację.
- 39 W ciągu całego tego okresu parowóz pozostawał w rezerwie.
- 40 Parowóz w 1956 był w rezerwie, od 1957 r. oczekiwał na likwidację

Tabela 2. Wykaz wąskotorowych lokomotyw spalinowych eksploatowanych na kolejach leśnych w Polsce, 1956–1966

Oznakowanie	Nr fabryczny	Moc silnika (KM)	Przebieg służby (daty skrajne)
Turawa			
L800/801	9408	35	III-IV kw 1956 r. ⁴¹ , II kw 1957 r. – IV kw 1958 r. 42; skr. 7.V.1960 r.
L1100	11144	35	II kw 1956 r. – IV kw 1958 r.; skr. 7.V.1960 r.
L1300	10210	20	IV kw 1956 r. – IV kw 1958 r.; skr. 7.V.1960 r.
L1306	10210	20	I kw 1956 r. – IV kw 1958 r.; skr. 7.V.1960 r.
L1104/56 ⁴³	56110	40	IV kw 1956 r. – III kw 1961 r., II kw 1963 r. – IV kw 1965 r.
L1105/57 ⁴⁴			II kw 1958 r. – III kw 1962 r., II kw 1963 r. – IV kw 1965 r.
L1107			zakupiona VIII.1964 r.; III kw 1964 r. – IV kw 1965 r.
Nurzec			
WLS813			II kw 1963 r. – II kw 1966 r.
WLS894			II kw 1963 r. – II kw 1966 r.
WLS1421/63			II kw 1963 r. – II kw 1966 r.
L1106/58			I kw 1960 r. – IV kw 1962 r. (1964 r.?)
L984/59			I kw 1960 r. – II kw 1962 r.
Płociczno			
WLS1742			1965 r. – 1966 r.
Lubień			
L56	16396	60	IV kw 1956 r. – III kw 1959 r.; skr 1959 r.
L200 ⁴⁵	10066		IV kw 1956 r. – III kw 1959 r.; skr 1959 r.
L1307 ⁴⁶	46652	35	IV kw 1956 r. – III kw 1959 r.; skr 1959 r.
WLS627			IV kw 1957 r. – II kw 1966 r.
L1103/55 ⁴⁷	1538/333	40	IV kw 1956 r. – II kw 1962 r., I kw 1963 r. – II kw 1966 r.
WLS332			I kw 1963 r. – II kw 1966 r.
Pionki			
WLS40			zakup. w 1965 r.
Zagnańsk			
WLS50			zakup. w 1965 r.
Cisna			
L1253/55 ⁴⁸		40	1956 r. – 1960 r.
Dalekie			
L20745		35	1956 r. – 1958 r.
Parciaki			
WLS40-332	332		II kw 1957 r. – II kw 1962 r.
ZLP Przemyśl			
S33519			I kw 1957 r. (naprawa)
S10522			I kw 1957 r. (naprawa)
S2183			I kw 1957 r. (naprawa)
L1105/57			1958 r.; do KL Turawa

Zestawienie autora na podstawie: Archiwum Muzeum Leśnictwa w Gołuchowie, Stanisław Fiołek, XXVI-18, s. 144–149.

- 41 IV kw 1956 – naprawa główna.
 42 Lokomotywa oczekiwała na naprawę, a następnie na likwidację.
 43 Lokomotywa zbudowana 19.04.1956 r. w ZNTK Poznań.
 44 Lokomotywa typu WLS40.
 45 Producent Arnold Jung Lokomotivfabrik GmbH; silnik wysokoprężny, chłodzony wodą.
 46 Producent Klöckner-Humboldt-Deutz AG
 47 Lokomotywa zbudowana 20.06.1955 r. w ZNTK Poznań. W zestawieniu ponownie wymieniona jako WLS1103/55 (1963–1966).
 48 Lokomotywa zbudowana 19.09.1955 r. w ZNTK Poznań.

Wykaz skrótów do Tabel 1 i 2:

Producenci: Bald – Baldwin Locomotive Works, Philadelphia; Bors – Borsig (August Borsig Lokomotiv-Werke, Tegel); Bud – Budich AG, Breslau-Schmiedefeld; Chrz – Pierwsza Fabryka Lokomotyw w Polsce FABLOK, Chrzanów; Essl – Maschinenfabrik Esslingen; H&S – Henschel & Sohn, Cassel; Han – Hannover (Hannoversche Maschinenbau AG); Hart – Hartmann (Sächsische Maschinenfabrik AG, Chemnitz); Hoff – Linke-Hofmann-Werke AG Breslau; Jung – Arnold Jung Lokomotivfabrik GmbH, Jungenthal; Kr – Lokomotivfabrik Krauss & Comp.; KrM – Lokomotivfabrik Krauss & Comp., München; O&K – Orenstein & Koppel; Schw – Schwartzkopff (Berliner Maschinenbau AG); WN – Wiener Neustädter Lokomotivfabrik, Wiener Neustadt.

Rodzaj stawidła: H – Heusingera; J – Joy'a; St. – Stephensohna.

Sposób smarowania: L – lubrykator; O – oliwiarkowe; P – prasa smarna.

Typ hamulca: P – parowy; R – ręczny.

Materiał skrzyni ogniowej: M – miedź; S – stal.

Inne skróty: fabr. – fabryczny; KL – Kolej Leśna; kw – kwartał; OZLP – Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych; par. – parowozownia; skr. – skreślony; z fabr. – przybył z fabryki; Zakł. – zakład, zakłady; zakup. – zakupiony, zakupiona; ZLP – Zarząd Lasów Państwowych; ZNTK – Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego.

Tabela 3. Zestawienie zbiorcze liczb wąskotorowych parowozów i lokomotyw spalinowych na kolejach leśnych w Polsce (stan z końca lat pięćdziesiątych XX w.)

Nazwa kolei leśnej	Parowozy, według liczby osi napędnych:				Razem	Lokomotywy spalinowe
	2	3	4	5		
Hajnówka		2	10		12	
Czarna Wieś		1	14	1	16	
Płociczno		5			5	
Zamczysko	2				2	
Dalekie		1	1		2	1
Zagnańsk	1	10	6		17	
Kielce			3		3	
Pionki		1	2		3	
Starachowice		2			2	
Cisna	2	3	8		13	1
Lipa	5				5	
Chorzelów	2	2			4	
Herby	2				2	
Kośmidry	2				2	
Turawa	2				2	6
Lesów	2		1		3	
Lubień						5
Razem:	20	27	45	1	93	13

Źródło: Archiwum Muzeum Leśnictwa w Gołuchowie, Stanisław Fiołek, XXVI-18, s. 150.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Muzeum Leśnictwa w Gołuchowie [AML], Stanisław Fiołek [SF], XXVI-18.

Literatura przedmiotu

- Barszcz M., Zajfert M., *Bieszczadzka kolej leśna*, „Stalowe Szlaki” 1998, nr 2, s. 4–17.
- Konstankiewicz M., *Dzieje kolei leśnych na ziemiach polskich – przegląd stanu badań i problematyki*, [w:] *Lasy Królestwa Polskiego w XIX wieku. Struktura – administracja – gospodarka*, red. A.B. Duszyk, K. Latawiec, Radom 2007, s. 201–210.
- Kozak B., *Zagnańskie kolejki wąskotorowe*, Kielce 2016.
- Kozak B., *Leśne koleje wąskotorowe w Górach Świętokrzyskich*, rozprawa doktorska, Instytut Historii Nauki PAN, Warszawa 2019.
- Kozak B., *Nieznana instrukcja znakowania taboru kolei leśnych z 1949 roku*, „Świat Kolei” 2021, nr 5, s. 36–41.
- Kucharski M., *Kolej leśna w Kośmidrach*, „Stalowe Szlaki” 1999, nr 2, s. 12–14.
- Leśne kolejki wąskotorowe północno-wschodniej Polski w latach 1910–1991*, red. S. Szawiec, K. Bielawski, W. Stankiewicz, Białystok 1991.
- Pokropiński B., Moczulski M., *Nad Czarną Hańczę i Wigrami*, „Świat Kolei” 2001, nr 4, s. 28–30.
- Pokropiński B., *Lokomotywy spalinowe produkcji polskiej*, Warszawa 2009.
- Pokropiński B., *Parowozy wąskotorowe produkcji polskiej*, Warszawa 2016.
- Świerzewski Z., *Koleje leśne w latach 1945 do 1974*, [w:] O. Duda, Z. Świerzewski, K. Zintel, *Leśne kolejki wąskotorowe południowo-wschodniej Polski*, Poznań 1995, s. 4–10.
- Tucholski Z., *Lokomotywa V10C*, „Stalowe Szlaki” 2000, nr 3–4, s. 13–34.
- Tucholski Z., Kucharski M., *Kolej leśna Lipa–Biłgoraj 1941–1983*, Zamość 2009.
- Wermiński S., *Kolejka leśna w Bieszczadach*, [b.m.w.] 2011.
- Zajfert M., *Koleje wąskotorowe w okręgu starachowickim*, „Świat Kolei” 2004, nr 12, s. 36–42.
- Zintel K., *Lokomotywy parowe kolei leśnych*, [w:] O. Duda, Z. Świerzewski, K. Zintel, *Leśne kolejki wąskotorowe południowo-wschodniej Polski*, Poznań 1995, s. 11–38.
- Zintel K., *Parowóz KLMR – o oznaczaniu taboru polskich kolei leśnych*, „Świat kolei”, 2018, nr 9, s. 41–43.

Strony internetowe

- Osrodek Transportu Leśnego Tx 1123*, /www.polskieparowozy.pl/index2.php?desc=on&par=tx1123 [dostęp 9.03.2024].
- WM-11 Przepisy o znakowaniu taboru wąskotorowego*, <http://www.koleje.wask.pl/przepis.php?plik=wm11.inc> [dostęp 9.03.2024].

dr inż. **Bartosz Kozak** – absolwent dziennych studiów magisterskich i doktoranckich na Wydziale Leśnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie oraz niestacjonarnych studiów doktoranckich w Instytucie Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN w Warszawie, doktor nauk leśnych w zakresie leśnictwa

(2011 r.) oraz doktor nauk humanistycznych w zakresie historii – historii techniki (2019 r.). Od 2020 r. zatrudniony w Pracowni Historii Techniki Instytutu Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN w Warszawie. Autor licznych publikacji dotyczących historii regionu świętokrzyskiego. Członek Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego oraz Kieleckiego Towarzystwa Naukowego.
e-mail: bartosz.kozak@ihnpan.pl

Data zgłoszenia artykułu: 13 marca 2024

Data przyjęcia do druku: 29 maja 2024